

чну ситуацію в Україні на краще, необхідно, як мінімум, подвоїти обсяги інвестицій у техніко-технологічну реконструкцію економіки та оздоровлення природного середовища, відтворення і охорону його ресурсів, поліпшення природних життєвих умов.

Успішно розв'язати екологічні проблеми економіки неможливо без запровадження раціональних систем екологічної освіти та пропаганди, радикального поліпшення економічного виховання. Можна підготувати добрі закони та постанови, розробити комплекс науково обґрунтованих заходів з питань охорони природи, вирішення ресурсно-екологічних проблем, проте всі вони залишаються тільки на папері, якщо кожна людина не усвідомить важливості їх загальнолюдського, духовного і культурного значення. До усунення екологічної небезпеки повинні найефективніше підключатися не тільки екологи чи біологи, а й економісти, політики, фахівці різних галузей промисловості та аграрного виробництва, чия діяльність пов'язана з масштабним використанням природних ресурсів.

Таким чином, екологізація економічного розвитку в Україні стає вкрай важливою проблемою в площині національної безпеки. Її вирішення вимагає комплексного підходу, зважених рішень на рівні уряду, державних і міждержавних організацій, політичних партій. Тільки за такого підходу можна створити передумови формування умов, які надійно забезпечують національний суверенітет України, захист її стратегічних інтересів, життя і здоров'я усіх громадян.

Література

1. Статистичний щорічник України за 1996 рік. – С. 544.
2. Вісник Львівського університету: Філософська і політична думка в Україні: традиції та перспективи розвитку. Серія суспільних наук. – 1996, вип. 34. – С. 27.
3. Методические указания по предупредительному надзору за районной планировкой. – М.: Наука, 1990. – С. 78.
4. Федоришева А., Бутрин О. Технологічно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки// Економіка України. – 1999, № 5. – С. 74-75.
5. Розбудова держави, 1997, № 5. – С. 31.
6. Спандарян В. Б. Деловая Япония. – М.: Мысль, 1991. – С. 14.
7. Турос О.І. Стан здоров'я населення: народжуваність і смертність у промислових містах України з різним забрудненням атмосферного повітря: Автореферат. – дис. канд. ф.-м. н. – К.: Наука. – 1998. – С. 14.
8. Богатирьова Р. В. Стан дитячого харчування в Україні і його вплив на здоров'я дітей// Медичні вісті. – 1998, № 2. – С. 2.
9. Економіка України: 10 років реформ. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – С. 472.
10. Мочерний С. В. Економічна теорія: Посібник. – К.: Вид. центр "Академія", 2001. – С. 536.

УДК 338.246.02:504

Аспірт. Т.М. Романюк¹⁵ – Луцький ДТУ

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ

Зміни господарського механізму в Україні вплинули і на взаємовідносини в сфері природокористування. З переходом до ринку зростає роль економічних інструментів забезпечення екологічно стійкого розвитку регіону.

Ключові слова: плата, податок, акциз, мито, штраф, субсидія, дотація, грант, кредит, відшкодування, прискорена амортизація, цінові інструменти, сприяння/обмеження на ринку, премія.

Doctorate T.M. Romaniuk – STU of Luc'k

Using economical instruments of the ecological control in the conditions of the transform to the market

Changing of the economical mechanism in Ukraine influenced on the relationship in the sphere of utilization of nature. With the transform to the market enlarges the role of economical instruments of the security of the ecological firm development of the region.

Keywords: payment, tax, excise tax, customs, fine, subsidy, grant, credit, refund, amortization, pricing, promotion/restriction at a market, bonus.

Ринкова трансформація української економіки вплинула на різні сторони державного регулювання і стратегії розвитку регіонів, що враховують їх економічне, соціальне і екологічне благополуччя. Для суб'єктів регіональної економіки в умовах переходу від командно-адміністративної системи господарювання до економіки ринкового типу необхідним є використання дієвих важелів управління і стимулювання для забезпечення стійкого розвитку територіальних утворень, серед яких необхідно виділити інструменти регулювання екологічної складової як найважливішої умови досягнення цієї мети.

Екологічно стійкий розвиток регіону передбачає створення такого механізму, який дозволяв би вдосконалювати макро- і мікроекономічні показники, створювати еколого-економічний механізм інноваційної діяльності і формувати систему економічного впливу на екологізацію виробництва, а також розробляти і узгоджувати взаємовідносини впливу на навколишнє природне середовище і стимулювати розвиток ринку екологічних послуг, продукції, технологій з урахуванням чинників екологічного ризику [1].

На даний час в теорії і практиці існує велика кількість певних важелів впливу на інтереси господарюючих суб'єктів.

Необхідно відзначити, що на різних історичних етапах роль тих чи інших регуляторів природокористування неоднакова. Особливу цікавість вона викликає на стадії переходу від централізованої планової економіки до ринкової. Якщо в централізованій економіці основу управління складали адміністративні методи регулювання, а економічні відігравали суто допоміжну роль, то стадія вказаного переходу характеризується розвитком економічних методів управління при скороченні адміністративних і має свою специфіку.

¹⁵ кафедра економіки та підприємництва, Луцький державний технічний університет

До економічних важелів відносять такі, які безпосередньо впливають на витрати і доходи альтернативних варіантів поведінки суб'єктів економічної діяльності і тим самим створюють стимул до зміни їх поведінки в екологічно безпечному напрямку [3].

Усі еколого-економічні інструменти різняться за рядом ознак: метою впровадження, механізмом реалізації, природою впливу на інтереси суб'єкта, методологічними підходами до встановлення ставок, критеріальною базою розрахунку ставок, вихідними принципами впливу на групи економічних суб'єктів, потенціалом щодо забезпечення надходження коштів до бюджету та інше [2, 3].

Говорячи про різні форми еколого-економічних інструментів, необхідно відзначити деяку умовність можливої їх класифікації, що зумовлена рядом обставин. По-перше, більшість форм еколого-економічних інструментів є варіаціями двох основних видів впливу на економічні інтереси господарюючих суб'єктів: податкової і дотаційної. По-друге, часто відмінності в назві інструменту визначаються не стільки його змістом як прийнятою термінологією певної країни. По-третє, віднесення інструменту до тієї чи іншої форми пов'язано не стільки з видом вилучення чи передачі доходу, скільки з організаційною процедурою здійснення таких дій. [2]

Тому в межах цієї статті обмежимося тільки з'ясуванням основних характерних рис різноманітних еколого-економічних інструментів і можливих сфер їх застосування (табл. 1).

Як видно з проведеного аналізу системи еколого-економічних інструментів, на сучасному етапі не існує єдиного універсального і досконалого важеля впливу на поведінку суб'єктів господарювання. Вибір того чи іншого з них у конкретних умовах зумовлений природою і причинами екологічного збитку. Разом з тим, необхідно наголосити, що країни, які орієнтуються на розвиток ринку, мають запроваджувати такі інструменти, які найбільш до нього пристосовані. З огляду на представлений перелік економічних методів охорони навколишнього природного середовища, можна стверджувати, що вітчизняна модель господарювання є досить повною, складною і комплексною. Проте, як переконує практика, вона не є адаптованою до вимог ринкового реформування.

Використовувана сьогодні схема екологічних зборів фактично є гібридом адміністративно-командних і економічних інструментів екологічної політики. Відповідно до радянської інтерпретації принципу "забруднювач платить" розроблено дворівневу схему, за якою забруднення та споживання ресурсів поділяються на дві частини – нормативну і понаднормативну. Регулюючі документи дозволяють відносити нормативні екологічні платежі на собівартість продукції, тобто фактично фінансова відповідальність перекладається з виробника на споживача, що істотно знижує ефективність використання цього податку. Відмінною є ситуація з використанням таких платежів в зарубіжній практиці, так як їх не можна компенсувати ростом цін, що пояснюється розвитком конкуренції. Недоліком вітчизняного механізму є також багатократність оподаткування.

Табл. 1. *Форми еколого-економічних інструментів*

Вид інструменту	Особливості використання
Податки <i>в тому числі:</i> – плата, платежі, збори – екологічний податок на ресурси чи продукцію – акциз – мито	Найбільш підходять до тих ситуацій, де існує проста залежність між процесом забруднення та шкідливим впливом на довкілля. Відмінною рисою є націлення на специфічну проблему. Ефективність використання податків залежить від можливості визначити задовільну базу оподаткування; засоби, акумульовані таким чином, надходять на бюджетні рахунки відповідного рівня і повинні використовуватись на фінансування екологічних проблем, що мають загальне для даного рівня значення; існує прямий зв'язок з інтересами споживачів, збирання податків потребує порівняно незначних коштів; впливає на ціни підкацизних товарів, що сприяє їх раціональному використанню; адаптований до інтересів держави на міжнародному ринку.
Пільги в оподаткуванні, <i>в тому числі:</i> прискорена амортизація	Пільговий режим є гнучким і диференційованим до поточних еколого-економічних змін, передбачає наявність відповідного механізму контролю за розподілом та використанням доходів суб'єктів господарювання; сприяє довготерміновим інвестиціям в основні фонди, швидка окупність інвестиційних витрат зменшує ризики.
Субсидії, дотації, гранти	Зазвичай виділяються на безповоротній основі, при цьому обов'язковим є дотримання умов витрат засобів
Кредити	Передбачають відкладення строку сплати податкових платежів і податкові знижки. Доцільніше застосовувати для стимулювання придбання активів з коротким терміном служби.
Авансово-компенсаційна схема або система депонування	Може застосовуватись тільки до наявних видів забруднювачів в тому випадку, коли джерело забруднення, тобто продукцію, можна взагалі переробляти.
Торгівля дозволами	Переваги: існує впевненість, що екологічні цілі будуть досягнуті, схема досить гнучка для забезпечення росту промисловості і нечутлива до інфляції. Застосовується тільки до певних видів забруднювачів і в тому випадку, коли кількість викидів кожного підприємства можна легко підраховувати.
Цінові інструменти	Існує два напрямки їх використання: методи прямого регулювання використовують, коли існує можливість адміністративного впливу на ціни, і непрямого – тобто вплив через інші інструменти.
Сприяння обмеження на ринку	Надання додаткових економічних переваг екологічно орієнтованим суб'єктам відбувається, як правило, без прямого фінансового впливу на їх інтереси (вилучення доходу чи субсидування)
Екологічне страхування	Стимулює відмову від потенційно небезпечних виробництв. Існують гарантії відшкодування екологічного збитку.
Штрафи, виплати	Не відіграють стимулюючої ролі, а є компенсацією заподіяної шкоди.
Премії, нагороди, призи	Як правило, мають небагаторазовий характер.

Серед системи пільг екологічного характеру в Україні найменш чисельними є ті, що сприяють впровадженню природоохоронних заходів суб'єктами господарювання, тоді як найбільшу частку становлять пільги юридичним і фізичним особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. А це свідчить про незначний внесок системи податкових пільг у процес стимулювання товаровиробників до впровадження природоохоронних методів господарювання. Крім того, має місце нераціональне використання пільг, що зумовлено відсутністю відповідного механізму контролю за розподілом і використанням доходів суб'єктів підприємницької діяльності, джерелом отримання яких є податкові пільги.

Малодієвим у сучасних умовах господарювання виявилось також використання таких еколого-економічних інструментів як гранти, субсидії. Щодо екологічного кредитування та страхування, то ці інститути в нашій державі поки-що не набули свого належного розвитку.

Підводячи підсумок сказаного, відзначимо, що існуючий нині в Україні економічний механізм регулювання природокористування включає групу таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які переважно не значною мірою стимулюють дотримання ними екологічних стандартів та зниження техногенних навантажень на довкілля. Сьогодні використання еколого-економічних інструментів в нашій країні скоріше є засобом нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах. Така тактика стосовно природокористування забезпечує й надалі стратегію виправлення вже вчиненого забруднення довкілля, а не реалізацію превентивних заходів, спрямованих на досягнення еколого-економічної збалансованості.

Тому, пріоритетним напрямком державної екологічної політики на перспективу має бути стимулювання природоохоронної діяльності, що ґрунтується на вже існуючій методологічній базі, апробованій вітчизняною практикою, а також враховує явні досягнення в цій галузі, нагромаджені в інших країнах, які можуть слугувати основою для розробки комплексу еколого-економічних регуляторів в Україні.

Література

1. **Региональная экономика**/ Тяглов С. Г., Черныш Е. А. и др./ Под ред. Н. Г. Кузнецова, С. Г. Тяглова. Серия "Учебники и учебные пособия". Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 320 с.
2. **Мельник Л. Г.** Экологическая экономика: Учебник. – Сумы: Издательство "Университетская книга", 2001. – 350 с.
3. **О. Врублевська.** Принципи класифікації важелів екополітики. – Регіональна економіка. – 2000, № 1. – С. 111-115.

УДК 330.15:504.06

Доц. Л.С. Гринів, канд. екон. наук – Львівський НУ ім. Ів. Франка

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА БІОФІЗИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ПРИРОДНОГО КАПІТАЛУ В ДОВКІЛЛІ

Розглядаються методи визначення екологічної збалансованості економіки з урахуванням критеріїв збереження просторового капіталу ноосфери.

Ключові слова: глобалізація, екологічні проблеми, природний капітал, екологічна збалансованість.

Doc. L.S. Gryniv – Ivan Franko NU of Lviv

Economic valuation of the biophysical function of natural capital in the environment

The article deals with the methods of index determination of ecologically-balanced economy including criterions of reservation of spare capital of noosphere.

Key words: globalization, ecological problems, natural capital, ecological balance.

Глобалізація сучасних екологічних проблем ставить нові завдання щодо забезпечення механізмів адаптації економічної діяльності до відтворювальних можливостей довкілля. У цьому контексті розвиток екологічно збалансованої економіки можна представити як оптимальну траєкторію руху людства, що дасть змогу гарантувати високу якість довкілля та економіки.

Сьогодні можна впевнено констатувати, що ноосферний імператив стає першоосновою подальшого розвитку людської цивілізації. Тому новітня економіка природокористування повинна забезпечити реалізацію ноосферного вчення через адекватну економічну теорію екологічно збалансованого розвитку світу. Формування цієї теорії тісно пов'язане з моделюванням функцій екологічної збалансованості економіки. Визначення можливостей та обмежень у реалізації цих функцій – необхідний дороговказ саме тепер, на початку нового сторіччя.

Об'єктом сучасного природокористування в широкому плані є планетарна екосистема, що складається з просторових компонент – екосистем різного рівня локалізації. В основі їхнього розвитку є природно-ресурсний потенціал, всі елементи якого відіграють чітку функцію в біогеоценозах. Випадання хоч одного елементу з цього складного "оркестру" обмінних процесів енергією та речовиною призводить до значних втрат у "господарстві" природи, тобто до незворотних змін у довкіллі. Руйнування озонового шару зумовлює значне нагрівання атмосфери. Потепління ж клімату Землі тільки на один градус призведе до знищення лабільних природних систем, розташованих у тропічній зоні, вирубування лісів – до значного зниження рівня води в природних водоймищах, а це – до спустошення значних площ тощо. Отже, природно-ресурсний потенціал – це, насамперед, запас, що творить певні екологічні блага. Наприклад, реакція фотосинтезу через акумулювання Сонячної енергії на планеті сприяє створенню нової біомаси наземної продукції фотосинтезу. Водночас природно-ресурсний потенціал є тим запасом, що створює певні економічні блага (через включення сировинних, енергетичних ресурсів у виробничий процес). Як запас, що творить різноманітні